

סוגי האשמות (נד,ב)

א. אשם גזלות. הגוזל רכוש של חברו, או עושק אותו ונמנע מלשלם לו את חובו, ואף נשבע לשקר בבית הדין שאינו חייב לחברו דבר - חייב להביא אשם, בין אם גזל ונשבע בשווג ובין אם גזל ונשבע במזיד (שבועות פ"ה מ"א, כריתות פ"ב מ"ב). מלבד הבאת האשם עליו לפצות את חברו על מה שגזל ממנו, בתוספת חומש (תוספת 25%, הנקראת "חומש מלבר", כלומר, רבע מן הקרן, שהיא חמישית מן הסך הכולל של הקרן עם התוספת). השבת הקרן היא תנאי להבאת הקרבן, ואם הביא את הקרבן לפני השבת הגזילה - לא יצא ידי חובתו (בבא קמא פ"ט מ"ב).

ב. אשם מעילות. המשתמש בקרבן, או בחפץ שהוקדש לאוצר המקדש, נקרא "מועל". העושה זאת בשווג - משלם לאוצר המקדש את שווי הנאתו, בתוספת חומש וקרבת אשם.

ג. אשם שפחה חרופה. 'שפחה חרופה' היא שפחה כנענית הנשואה לעבד עברי. עבד עברי מותר בשפחה כזו (לאחר שטבלה לשם עבדות, כעין גיור), אבל הבדילה התורה בינה לבין אשת איש רגילה, שהבא עליה במזיד חייב כרת ומיתת בית דין ובשווג חייב חטאת: הבא על השפחה, במזיד או בשווג, חייב קרבן אשם, והיא עצמה אינה מביאה קרבן, אלא לוקה. לדעת רבי עקיבא (כריתות פ"ב מ"ה), מדובר דווקא בשפחה שנשתחררה באופן חלקי ("חציה שפחה וחציה בת חורין", כגון שהיתה שפחה של שני שותפים ואחד מהם שיחרר אותה), ככתוב "והפדה לא נפדתה" (ויקרא י"ט, כ). ברם, אם לא נשתחררה כלל - הבא עליה פטור מקרבן, וכן הלכה. לעומת זאת, אם נשתחררה לגמרי ואז נתקדשה לישראל - דינה ככל אשת איש (הל' איסורי ביאה ג,ג).

ד. אשם נזיר. נזיר שנטמא למת - הדבר מבטל את נזירותו. כעת עליו להביא קרבנות מיוחדים, ביניהם אשם הנזיר, ולאחריהם יוכל להתחיל לספור מחדש את ימי הנזירות.

אשם זה, וכן אשם המצורע שיוזכר בהמשך, שונים מהאשמות שהוזכרו עד כאן: הם אינם מובאים מאיל בוגר, בן שנתיים, אלא מכבש בשנה הראשונה ללידתו, והתורה לא קבעה להם מחיר מסוים. רשב"י (כריתות כז,א) מסביר את טעם הדבר: "מפני מה לא נתנה תורה קצבה במחוסרי כפרה? שמה יזלו טלאים, ואין להן תקנה לאכול בקדשים". כלומר, מכיוון שקרבן הנזיר וקרבת המצורע לא בא רק לכפר, אלא יש לו תפקיד לשנות את מצבם ההלכתי, ולאפשר לנזיר להשלים את נזירותו ולמצורע להיטהר - דאגה התורה למנוע אפשרות שהם לא יוכלו להביא את הקרבן, כי מחיר הכבשים יהיה נמוך ממה שקצבה התורה.

ה. אשם מצורע. ביום השמיני לטהרתו (מאז שהתרפא) מביא המצורע מספר קורבנות, וביניהם כבש אחד לאשם. הקרבת הכבש משלימה את טהרת המצורע, ובעקבותיה הוא רשאי להיכנס למקדש ולאכול קרבנות. זהו הקרבן החשוב ביותר מבין קרבנות המצורע (לשאר הקרבנות, החטאת והעולה, התורה מציעה תחליף עבור מצורע עני, מה שאין כן לאשם, ויקרא יד, כא-כב). אשם מצורע מיוחד בכך שיש לצרף לו נסכים, בניגוד לשאר מיני האשם. כמו כן הוא שונה בקבלת דמו, שכן מלבד הכהן המקבל את דמו במזרק יש כהן נוסף המקבל את דמו ביד כדי לתתו על בהונות המצורע, עיין מערכה קיב.

ו. אשם תלוי. כאשר אדם מסופק האם עשה עבירה המחייבת אותו להביא קרבן חטאת - עליו להביא אשם תלוי. אם הפריש את קרבן האשם ובטרים הוקרב התברר שלא חטא - לא יקריבנו (כריתות פ"ו מ"א). אם הוקרב, ולבסוף התברר שחטא - עליו להביא חטאת (כריתות כו, ורמב"ם הל' שגגות ח,א). בגמרא (שם) נאמר, שמטרת הקרבן להגן עליו מן היסורים ביתניים, עד שיוודע לו חטאו ויביא קורבן חטאת (ועיין פירוש המשנה בכריתות ו,ג, שמשמע שפירש שהמטרה היא הרגעת האדם מן הפחד שמא חטא). הלכה מיוחדת נוספת בקרבן זה, שאם הגיע יום הכיפורים והחוטא טרם הביא את קרבנו - אין צורך להביא את האשם התלוי, שכן יום הכיפורים מכפר עליו (כריתות פ"ו מ"ד).

הגמרא (לעיל מח,א) עומדת על כך, שהתורה החמירה כאן בספק יותר מאשר בוודאי: האשם הוא איל בערך שני שקלים, בעוד שלחטאת התורה לא קבעה ערך מסוים. בפירוש תלמידי רבנו יונה (ברכות א,ב בדפי הרי"ף) הסבירו זאת: "מפני שעל הודאי משים האדם החטא אל לבו, ודואג ומתחרט עליו וחוזר בתשובה שלימה; אבל על הספק עושה סברות, ואומר: אותה חתיכה שאכלתי - אולי הייתה מותרת, ולא ישית אל לבו לשוב, ולזה החמירו בו יותר".

מערכה קכה. המקום הכשר לשחיטת שלמים (נה,א-ב)

ואימתי נחשב הפתח כפתוח?

לדין בשאלה האם הלכות אלה נאמרו בשלמים בלבד או בכל הקדשים עיין 'שערי היכל' למסכת יומא, מערכה קמו.

שחיטה ב"צדדין" וב"צידי צדדין"

הגמ' מבארת את הצורך בשלושת הפסוקים הנ"ל: הראשון מלמד שיש צורך ב"פתח אהל מועד", כלומר, הפתח יהיה קיים ופתוח (רש"י¹). השני בא להכשיר אף את

בפרשיות השלמים (בשלמי בקר, כבש ועז) הוזכר אהל מועד שלוש פעמים בקשר לשחיטת הקרבנות:

פעם אחת "ושחטו פתח אהל מועד" (ויקרא ג,ב), ופעמיים "ושחט אותו לפני אהל מועד" (פס' ח ויג). מפסוקים אלה למדו חכמים שיש זיקה בין מקום שחיטת השלמים לבין ההיכל, וזאת בשני מובנים: האחד - שמקום השחיטה יהיה בתחום שלפני פתח ההיכל, והשני - שפתח ההיכל יהיה פתוח בשעת השחיטה. הסוגיה עוסקת בבירור פרטי הלכות אלה: מהו היקף התחום שמוגדר "לפני פתח אהל מועד",

1. בראב"ד לספרא (ויקרא נדבה פרק יז,ב) פירוש נוסף, שהשחיטה תהיה בעזרה.

כדי ללמד על כך, שהרי לא הכשיר הכתוב אלא את הצדדין, ומנלן לרבות צדדי צדדין?⁴

הגמ' אומרת שר' אליעזר דרש את הפסוקים באופן אחר, שלדעתו אחד מהם נדרש להתיר שחיטה בצפון העזרה ואילו "צידי צדדין לא אצטריך קרא". נראה שאין כאן מחלוקת הלכתית, וכלשון פירוש 'תוספות אחרות' לספרא (ויקרא נדבה פרק יז, יב): "וליצא בינייהו מידי אלא בסברא בעלמא קמיפלגי". אולם הראב"ד (בפירושו לספרא שם) גורס אחרת, שלפי תנא קמא: "חד להכשיר צדדין וחד להכשיר צידי צדדין", ואילו לפי ר' אליעזר "חד לפסול צדדין, וצידי צדדין לא אצטריך קרא". אם כן נחלקו הלכה למעשה באשר ל'צדדין' ו'צידי צדדין'.⁵

וילון הפרוס בפתח

הגמ' קובעת שיש לשחוט את השלמים דווקא כאשר ההיכל פתוח.⁶ פשוט לגמ' שדלת מוגפת דינה לעניין זה כנעולה, אולם הגמ' מעלה ספק האם וילון הפרוס בפתח נחשב כפתח נעול. ר' זירא פושט את הספק: "הוא עצמו אין נעשה אלא כפתח פתוח". רש"י מפרש את המילים הללו כביטוי לעצם הדין, שראוי להחשיב את הוילון כפתוח, וזאת על פי סברה שאינה כתובה כאן במפורש, שהוילון נעשה לצניעות בלבד.⁷ אולם תוס' (ד"ה הוא עצמו) והשטמ"ק (אות ז) מסבירים, שהמילים "אין נעשה אלא כפתח פתוח" לא

הצדדים, ופירש רש"י שהכוונה לשטח שאיננו ממש מול הפתח, וזו משמעות הלשון "לפני", בניגוד ל"פתח". השלישי בא לפסול "צידי צדדין", שאינם אפילו בגדר "לפני", ונחלקו המפרשים בהסברת המושג:

רש"י (ד"ה וחד לפסול) מפרש: "כגון לשכות, ואפילו תוכן קודש פסולות לשחיטה כדלקמן". רש"י רומז לסוגיה להלן (נו, א) הדנה בלשכות שבנויות בחול ופתוחות לקודש, והדין הוא ש"תוכן קודש", ובכל זאת אומרת הגמ' שאין שוחטין בהן. בשטמ"ק (אות א) תמה על פירוש זה, שהרי מסקנת הגמ' להלן: "אף על גב דקא שחיט כנגד הפתח תני אין שוחטין, משום דלא קדיש", שלשכות אלה לא נתקדשו כלל לשחיטת קדשים אלא לאכילתם בלבד, ואם כן אין צורך בפסוק המלמד שאין שוחטין בהן!² לפיכך פירש ש"צידי צדדין" הוא התחום מבית החליפות ופנימה, שאינו במזרח העזרה, והוא פסול לשחיטה אלמלא שנפתחו לשם פתחים נוספים, כדלהלן. נראה שגם רש"י מודה לדינא לדברי

המקום הכשר לשחיטת קדשים קלים. א. מול פתח ההיכל, "פתח אהל מועד" (מסומן בירוק). ב. "צדדין", צידי הפתח ממזרח ההיכל, "לפני אהל מועד" (מסומן בכחול). ג. "צידי צדדין", מבית החליפות מערבה (מסומן באדום). השטח השלישי פסול לשחיטת קדשים, אלמלא שהיו פתחים נוספים בשאר צידי ההיכל על מנת להכשירו.

פתיחת דלתות ההיכל בשעת שחיטת התמיד. בשעת השחיטה ההיכל צריך להיות פתוח, והשוחט את התמיד (בשטח המואר באור השמש, כנגד היום", עיין יומא סב, ב) המתין לפתיחת הדלתות (תמיד פ"ג מ"ז).

השטמ"ק, וכמו שכתב בד"ה והאיכא צדדין: "היינו אויר שבין כותל אולם לכותל העזרה לדרום ולצפון, דהוו להו אחורי אותם פתחים ולא הוו לפני [שום פתח. שטמ"ק]", ופסולים לשחיטה.³ מסתבר, אפוא, שלדעתו אין צורך בפסוק

הלשכות שבמזרח בכלל זה.
 5. מפירוש הראב"ד לא ברור מה בין צדדין לצידי צדדין, וז"ל: "וחד להכשיר צידי צדדין מבית החליפות ולפנים... ור' אליעזר סבר... וחד לפסול צדדין... ומיהו פתח אהל מועד כשר אע"פ שיש בו צפון ודרום". נראה מהסיפא שכל מה שממזרח לפתח אהל מועד כשר לכולי עלמא, ומאיך מבית החליפות ולפנים הרי זה "צידי צדדין", ואם כן היכן הם ה"צדדין"? ושמה כוונתו שמה שמצפון ומדרום לבית החליפות הרי זה "צדדין" (כלשון הגמ' ביחס לשטח זה: "והאיכא צדדין"), ואילו "צידי צדדין" הוא מה שממערב לבית החליפות.
 6. בנוסח הגמ' לפנינו דין זה נאמר על ידי אמוראים, ובשטמ"ק (אות ו) גורס: "תניא נמי הכי".
 7. בשו"ת שאילת יעבץ (ח"ב סי' ק) תלה את הדין שהוילון נחשב כפתח בכך שאינו קבוע למטה בארץ והוא מתנפנף ברוח.

2. בליקוטי הלכות יישב פירוש רש"י, שהגמ' דנה על אלו שבנויות בחול ופתוחות לקודש, אבל הבנויות בקודש ופתוחות לו - תוכן קודש לגמרי, וכאן מתחדש שאין לשחוט בהן אלא כנגד הפתח (וכן משמע בפנים מאירות, ועיין טהרת הקודש).
 3. נמצא שהמושג "צדדין" בקושיה "והאיכא צדדין" מתאים ל"צידי צדדין" שבראשית הסוגיה, וכפי שהאריך לבאר בשטמ"ק. בפירוש 'תוספות אחרות' לספרא להלן נראה שהבין בדעת רש"י אחרת, שכתב: "וחד להכשיר כל הצדדין, פירוש כל הרוחות... וחד ליפסל צדדי צדדין... כגון לשכות". לשיטה זו לא מובן מדוע יש צורך בפשפשוין ולול כדי להכשיר את מערב העזרה, וראה להלן בדעת הרמב"ם.
 4. יש בכך קושי, שכן רש"י כותב בד"ה וחד לפסול: "דלא תימא מד'פתח' לאו דוקא - 'לפני' נמי לאו דווקא", ולפי הוה-אמינא זו הרי כל העזרה כשרה ללא הגבלה, אם כן יש צורך בפסוק למעט את מערב העזרה. ואפשר שרש"י מודה לפירוש השטמ"ק, שגם מערב העזרה נזקק לפסוק מיוחד למעטו, ולא בא רש"י אלא לומר שגם

מסוים להבנתם, מכך שר' זירא עצמו הוא האומר בשם רב (ביומא נד,א) שהיו י"ג פרוכות במקדש, ובהן פרוכת בפתח האולם?⁹

"גובהה מאי?"

הגמ' שואלת "גובהה מאי", ומנסה לפשוט את הספק מברייתא: "ר' יוסי בר' יהודה אומר: שני פשפשין היו בבית החליפות, וגובהן שמונה, כדי להכשיר את העזרה כולה לאכילת קדשי קדשים ולשחיטת קדשים קלים". הגמ' מבינה תחילה ש"גובהן שמונה" פירושו: "איכא קמייהו שמונה", ודוחה, ש"גבהו נינהו שמונה". נחלקו המפרשים בהבנת הספק "גובהה מאי", מהי המציאות המדוברת ומהו שורש הספק, וממילא גם כיצד מוכיחה הגמ' מן הברייתא ומהי הדחייה.

שיטת רש"י: 'גובהה' – הפסק בין פתח ההיכל לבין מקום השחיטה

רש"י מפרש: "גובהה – כגון תל או עץ מוטל כנגד הפתח, מפסיק בין פתח לשחיטה"¹⁰. נראה מדבריו (וכן מפירושו לראיית הגמ' בהמשך מהפשפשין, כדלהלן) שלא מדובר על תל העומד בפתח עצמו וסותם את חלקו התחתון, אלא על תל בין הפתח לבין מקום השחיטה. לפי זה, נקודת הספק איננה בשאלה האם הפתח נחשב כפתוח או כסגור, כעין הדיון על דלת מוגפת או על וילון שלפני כן בגמ', אלא יסוד הספק בהבנת עיקרו של דין זה שהפתח יהיה פתוח: האם פירוש הדבר שמקום השחיטה צריך להראות כשייך להיכל, ולכן תל כלשהו ביניהם חוצץ ומחשיב אותם כרשויות נפרדות, שאינן קשורות האחת לחברתה?¹¹

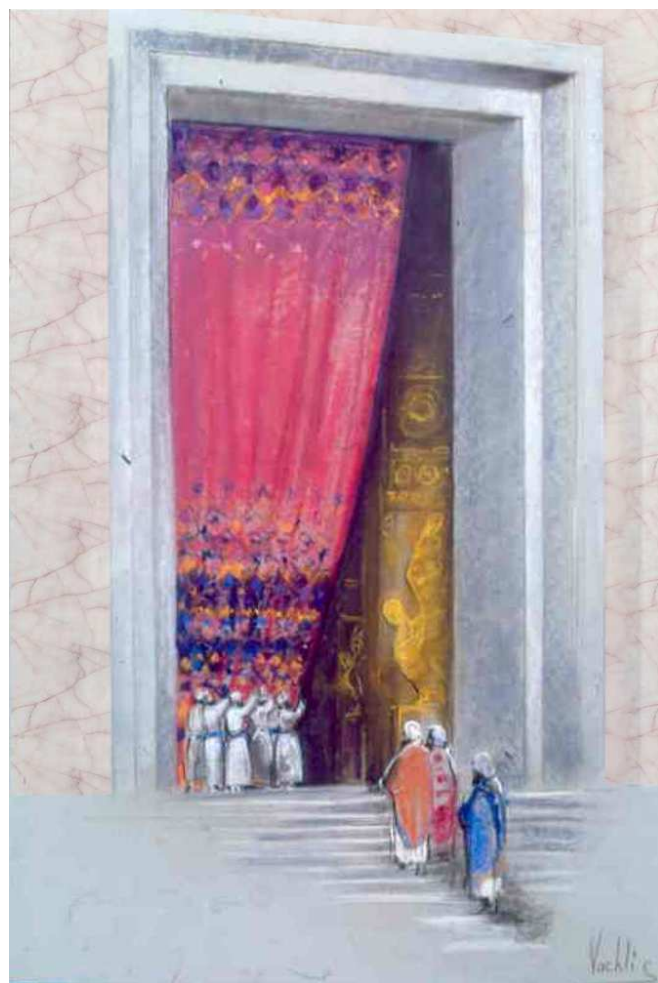
הגמ' מוכיחה מעניין הפשפשין, משום שהבינה תחילה ש"איכא קמייהו שמונה", כלומר, שיש תל או קיר כלשהו בגובה שמונה אמות העומד לפני הפשפשין, ומכאן שתל שכזה אינו פוסל; ודוחה, ש"גבהו נינהו שמונה", שחלל הפשפשין עצמם היה גבוה שמונה.

יש לשאול על פירוש זה: מדוע הגמ' מבינה בתחילה בפשטות ש"גובהן שמונה" פירושו שיש לפנייהם תל כלשהו בגובה זה, ולשם מה נעשה? כמה מפרשים כתבו, שהגמ'

את השחיטה אלא כשנתפרק המשכן. והרי במשכן יש "מסך פתח האהל" העומד בפתח כוילון, ומכאן שוילון אינו פוסל! ומכאן ראייה מסוימת לסוברים שהמסך עמד במרחק מסוים מפתח המשכן (ראה להלן מערכה קלג הערה 1), ולכן לא הוכיחה הגמ' ממנו על וילון שבפתח עצמו. אלא שעדיין יש מקום להחשיבו כ"גובהה", ותלוי בפירושים להלן בענייננו.

10. "גובהה" כאן אין פירושו: "הגובה שלה", אלא זהו שם עצם בארמית, דבר בעל גובה, וזהו מובנו של המושג 'גובהה' (או 'גובהא') גם במקומות אחרים (להלן קה,ב: "ההוא גובהה בעלמא"; ערויבן עז,א; עבודה זרה ג,א).

11. כיוצא בזה מצינו בגמ' בעבודה זרה (הנ"ל בהערה הקודמת), ש'גובהה' הוא תל המהווה הפסק, שגורם לכך שהאבנים שליד המרקוליס אינן "נראות עמו" כחלק ממנו. וכן בשבת פ,א נאמר ש"פיסלא", עץ השוכב לרוחב רשות הרבים, מחשיב את שני צדדיו כרשויות נפרדות לעניין צירוף לשיעור הוצאה מרשות לרשות.

הפרוכת בפתח האולם. בשעה שהכהן הגדול נכנס להשתחוות בהיכל היו מסיטים את הפרוכת. משתמע שבדרך כלל היתה הפרוכת סגורה, ובכל זאת ההיכל נחשב כפתוח ומותר לכתחילה לשחוט כן.

באו לומר רק את הדין, שאם כן נמצא שהגמ' התלבטה ופשטה את ספיקה בלא להביא כל סברה וראיה, אלא זוהי הראיה לדין, שכל עניינו של וילון זה אינו אלא להסתיר את ההיכל בשעה שהפתח פתוח ובכך מתאפשרת הפתיחה (בשטמ"ק אף הגיה: "בפתח", ולא "כפתח").

מדברי תוס' והשטמ"ק מתברר שמדובר על וילון הקבוע בפתח לצורך זה, כלומר שמדובר על הפרוכת שבפתח ההיכל או האולם, וכן משתמע ברמב"ם (הל' מעשה הקרבנות ה,ה): "אבל הפרוכת שעליו אינה פוסלת"⁸. חיווק

8. במנחת חינוך (מצוה קמא) דייק מהלשון "אינה פוסלת" שלכתחילה יש לפתוח את הפרוכת בשעת השחיטה, ולא כדעת התוס' והשטמ"ק הנ"ל, ונחלק עליו בספר 'משאת המלך' כאן. יש להעיר, שבמשנה בתמיד (ז,א) נאמר: "וכיון ששמע הממונה קול רגליו של כהן גדול שהוא יוצא הגביה לו את הפרוכת". משתמע שבמהלך היום היתה הפרוכת סגורה, והדבר אינו מובן להבנת המנחת חינוך, ובפרט לפי הדעה שבכל הקרבנות נאמר דין זה שההיכל יהיה פתוח. עוד יש לדקדק מהלשון "הגביה לו" שמחמת גודלה של הפרוכת לא ניתן היה להסיט אותה הצידה בכל גובהה, אלא הנכנס היה צריך להגביה את שוליה ולפלט לו דרך, ואם כן לא יתכן שהפרוכת תישאר פתוחה זמן מרובה.

9. לכאורה יכלה הגמ' לפשוט את ספיקה מן המימרא לעיל (שהיא ברייתא, לגרסת השטמ"ק אות ו): "שלמים ששחטן קודם שיפתחו דלתות ההיכל - פסולים, ובמשכן קודם שיעמידו לויים את המשכן ולאחר שיפרקו לויים את המשכן - פסולים", ממנה משתמע שבמשכן, שאין בו דלתות, הפתח נחשב כל הזמן כפתוח, ולכן אין לפסול

תוס' מציעים (בלשון מסופקת, "שמא") לתרץ כך: אכן נדרשת ראייה, אלא שבפרה אדומה מדובר בהזאה, הנעשית בעמידה, ולפיכך הכהן יכול לצפות אל ההיכל מבעד ל'חלון' כלשהו המצוי מולו. לעומת זאת בשלמים מדובר בשחיטה, הנעשית בישיבה¹², ולפיכך אפילו אם ה'גובהה' נמוך מפתח ההיכל – הרי זה פוסל, משום שהשוחט אינו יכול לראות את פתח ההיכל¹³. נראה שלפי תירוץ זה תוס' יבארו את ראיית הגמ' מהפשפשיין כך: אמנם מי שנמצא במרחק מה מה'גובהה' יכול לראות מעליו את הפשפשיין, ושם יוכל גם לשחוט, אבל מי שמצוי בסמוך ל'גובהה', ובפרט אם הוא יושב, אינו יכול לראות את הפשפשיין, ואם כן, כיצד יכשירו הפשפשיין "את העזרה כולה" לשחיטה?

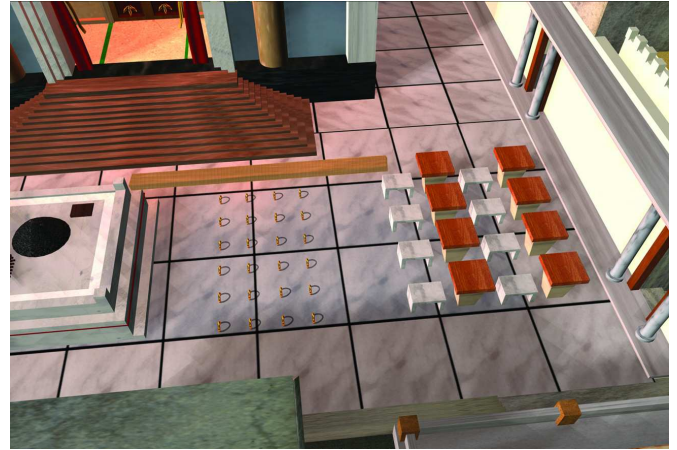
בהמשך (ד"ה שנים לפר) ממשיכים תוס' באותו קו, ומסבירים את עניינו של ה"לול" על פי ההנחה שנדרשת ראייה של פתח ההיכל (ראה להלן).

על פי דרכם התקשו תוס' בשאלה: מדוע גובהו של המזבח החיצון אינו פוסל לשחיטה את התחום שממזרח לו? (וממילא – יכלה הגמ' לפשוט את הספק לקולא, מהדין הידוע שכל העזרה כשרה לשחיטה, גם ממזרח למזבח). בשטמ"ק (אות ח, וכן בקרן אורה וראש המזבח) תירץ, שמכיוון שהמזבח משמש לעבודת הקרבנות – אינו מפסיק. יסוד הדברים מתאים להבנה שהוסברה לעיל בשיטת רש"י, שה'גובהה' מחשיב את מקום השחיטה כתחום נפרד המנותק מההיכל, ולא שייך לומר זאת על 'גובהה' המשמש להקרבה. אבל תוס' סוברים, כאמור, שעניינו של הדין הוא עצם הראייה, וממילא גם המזבח חוצץ אם הוא מסתיר, כשם שלעניין החובה להזות מדם הפרה "אל נכח פני אהל מועד" מצינו שאף המזבח מהווה חציצה (יומא טז, א ורש"י ד"ה רב אדא).

מרש"י מוכח שלא תלה את הדברים בראייה, שהרי כתב: "גובהה – כגון תל או עץ מוטל כנגד הפתח", כלומר, גזע עץ כרות המונח בין הפתח לבין מקום השחיטה¹⁴, וברור שעץ כזה איננו מסתיר את פתח ההיכל.

נראה שלדעת רש"י יש להבדיל באופן עקרוני בין הזאת הפרה האדומה לבין שחיטת השלמים: בפרה אדומה אמרה התורה "והוציא אותה אל מחוץ למחנה" (במדבר יט, ג), ואין ספק שהפרה איננה צריכה להיות ברשות אחת עם המקדש, אלא רק מולו, ולפיכך "אל נכח פני אהל מועד" מתפרש: במקום שניתן לראותו, ולכן חציצת החומות איננה פוסלת בה אם ניתן לראות את ההיכל מעליהם. לעומת זאת בשלמים הצריכה התורה (על כל פנים על פי הצד שגובהה פוסלת) שישחט בשטח הנחשב כחצר ההיכל וכרשות אחת

מניחה כך משום שסברה שפשפשיין אלה היו בגובה עשרים אמה, כפי שהקשתה בהמשך על תירוצה, ולכן הוכרחה להבין ש'גובהה' שמונה פירושו שיש בפניהם תל (צאן קדשים; פנים מאירות). יש להוסיף, שבשטמ"ק (אות ט) מגייה בברייתא: "וגובה שמונה", ולפי נוסח זה אכן משתמע שמדובר על דבר נפרד מהפשפשיין. טעם אפשרי להקמת תל או קיר שכזה מציע בעל 'דקדוקי סופרים': מכיוון שהפשפשיין נעשו רק כדי להכשיר את כל העזרה לשחיטה, ולא לשם כניסה ויציאה, הוקם בפניהם מחסום כלשהו כדי שלא יראו דרכם את ההיכל.

'גובהה' - שיטת רש"י. גזע עץ המוטל בין פתח ההיכל לבין מקום השחיטה, והוא עשוי להחשיב את מקום השחיטה כרשות נפרדת ונבדלת מן ההיכל.

שיטת תוספות: 'גובהה' – דבר המסתיר את פתח ההיכל

תוס' (ד"ה גובהה) מפרשים את מהלך הסוגיה בדומה לרש"י, והם מתלבטים בשאלה, האם על הצד שגובהה פוסל הרי זה משום ש"לפני פתח אהל מועד" מובנו שיש לראות את פתח האוהל ממקום השחיטה, ולפיכך ה'גובהה' המפסיק הוא זה החוסם את שדה הראייה.

תוס' מוכיחים תחילה מהסוגיה להיפך, שעל הצד שמחיצה כלשהי פוסלת – הרי היא פוסלת גם אם ניתן לראות מעליה את פתח ההיכל. הגמ' סוברת תחילה שמדובר בפשפש גבוה עשרים אמה ולפניו גובה שמונה אמות בלבד, ואם כן ניתן לראות את הפשפש מעל התל העומד בפניו, ובכל זאת הגמ' מוכיחה מכאן שגובה זה אינו פוסל כלל, ומשמע שאין הדבר תלוי בראייה. לאידך גיסא הקשו תוס', שבפרה אדומה נאמר: "והיזה אל נכח פני אהל מועד מדמה" (במדבר יט, ד), ולעניין זה די בכך שהכהן המזזה מדמה בהר הזיתים רואה את פתח ההיכל מעל חומות העזרה (כמבואר ביומא טז, א)!

אדומה מקום השריפה תוכנן כך שהכהן יוכל לראות, ואילו הסוגיה כאן, לפי אפשרות זו בתוס', עוסקת במקרה מסוים שבו ה'גובהה' מונע את הראייה (דנו בזה בעולת שלמה ובלשם זבח).

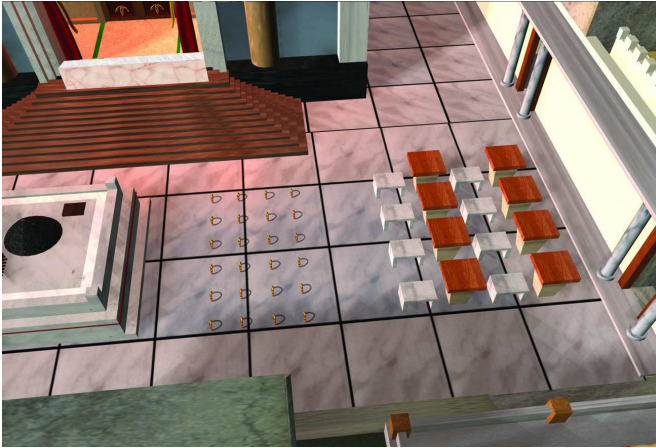
14. השווה ל'פסלא' הנ"ל בהערה 11.

12. יש שתמהו על דבריהם, שהרי אין ישיבה בעזרה; ואפשר שאין כוונת תוס' לישיבה דווקא, אלא שעל כל פנים הכהן צריך להתכופף כדי לשחוט כשראש הבהמה נתון בטבעות שבקרקע העזרה.

13. כמובן הדבר אינו תלוי רק בהבדל שבין עמידה לישיבה, אלא גם במקום עמידתו של העובד ביחס לפתח ההיכל וביחס ל'גובהה' המפסיק ביניהם. בפרה

כמה אחרונים הציעו לפרש כך את הסוגיה גם לפי גרסת רש"י. "דאיכא קמייהו" אין פירושו שהתל מרוחק מן הפתח, אלא עומד בצד הפתח וחוסם או מסתיר אותו, ולכן יש להסתפק האם הפתח נחשב כסתום (פנים מאירות; מרומי שדה; שפת אמת).

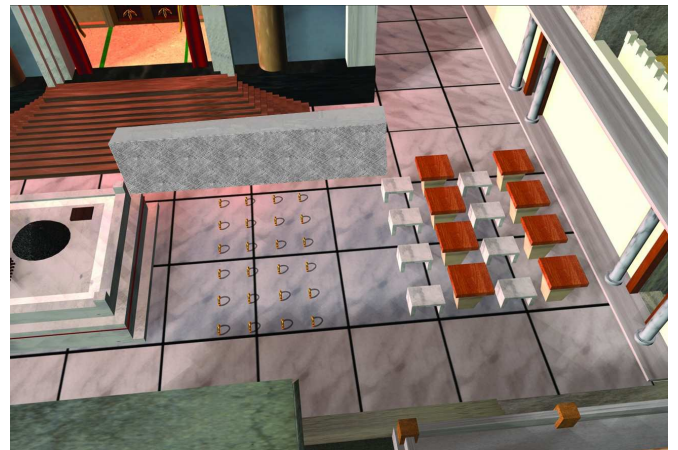
על פי זה תירצו בפשטות את קושיית תוס' מדוע המזבח החיצון עצמו אינו נחשב כ'גובהה', מפני שאינו עומד סמוך לפתח ההיכל ואינו חוסם אותו.

'גובהה' - שיטה באחרונים. חומה הסמוכה לפתח ההיכל וחוסמת את המעבר.

עמו, ולכן 'גובהה' מהווה הפסק הפוסל, למרות האפשרות לראות (על פי בעל פנים מאירות ושפת אמת).

ראיה לתפיסת תוס' מהגמ' בהמשך בעניין הלשכות: "מי לא עסקינן דאיכא שחיטה כנגד הפתח", כלומר, שהשוחט בתוך הלשכה כנגד פתחה המכוון כנגד פתח ההיכל הרי זה "כנגד הפתח". אם הנדרש הוא ראייה גרידא – הרי זה מובן, אבל אם הנדרש הוא שהשחיטה תהיה במקום השייך להיכל ונמצא עמו ברשות אחת – מסתבר שהלשכה היא רשות נפרדת, גם כששוחט כנגד פתחה! כמו כן מצינו בגמ' להלן (קיג,א) שגם בפרה אדומה נדרשת שחיטה "כנגד הפתח", ומהשוואת שני המושגים משתמע שהעיקר הוא ראיית הפתח ולא שיתוף המקום.

'גובהה' - שיטת תוספות. חומה המסתירה את פתח ההיכל מעיניו של השוחט.

הפשפושין והלול

כאמור, ר' יוסי בר' יהודה קובע שהיו שני פשפושין בבית החליפות, בצדו המערבי (רש"י, על פי התוספתא זבחים ז,א), ובאמצעותם הוכשרה כל העזרה לשחיטה, עד הכותל המערבי של העזרה. הגמ' מוסיפה שפשפושין אלה היו "בקרן זוית", מקצתם פונה צפונה (או דרומה) ומקצתם מערבה, וכך נחשבו גם הצד הצפוני והדרומי של ההיכל "לפני פתח אהל מועד"¹⁶.

לקיומם של פשפושין אלה יש מקור כבר בספר יחזקאל (ח,יד): "פתח שער בית ה' הפונה אל הצפונה", ופירש רש"י שזהו הפשפש הצפוני מבין שני אלו האמורים בגמ'. אבל במצודת דוד סבור שהכוונה לפשפש הצפוני מבין שני הפשפושין של שער ההיכל הגדול הפונה מזרחה (תמיד פ"ג מ"ז).

אחורי בית הכפורת אינו מוכשר לשחיטה על ידי פשפושין אלה, שכן העומד שם אינו יכול לראותם, והרי זה כ"צידי צדדין". לפיכך אומרת הגמ', בשם רב, שהיה שם "לול קטן

פירוש שלישי: 'גובהה' – מחסום בפתח ההיכל

לשון רש"י "הכי גרסינן מאי לאו דאיכא קמייהו" וכו' רומזת לגרסה חלופית שעמדה בפניו, ואכן, בכמה כתבי היד מופיעה גרסה שבה ההוה-אמינא והמסקנה הפוכים: "מאי לאו דגביהו אינהו שמונה? לא, דאיכא קמייהו גובה שמונה". על פי גרסה זו נראה שספיקה של הגמ' מתפרש אחרת, שהדיון הוא על פתח החסום בחלקו התחתון, האם דינו כסתום. הגמ' מבינה תחילה ש"גובהן שמונה" פירושו שהפשפושין הם כעין חלונות, שהקצה התחתון שלהם מצוי שמונה אמות מעל קרקע העזרה. ומשיבה הגמ' שלא כן, אלא הפשפושין הם פתחים במפלס של קרקע העזרה, ו"גובהן שמונה" פירושו שגובה חלל הפשפושין שמונה (דקדוקי סופרים), והציע לפי זה למחוק את המילה "קמייהו" (בתירוץ). או שהכוונה לתל בפני הפתח, כפירוש רש"י להוה-אמינא¹⁵.

הארץ שמונה אמות". לשון זו יכולה להתפרש בשני האופנים הראשונים (ענין סוכה פ"א מ"ט), אך לא באופן השלישי.

16. כך פירש רש"י, ובהתאם לגרסתו "דפתח להו בקרן זוית", וכן הוגה בשטמ"ק אות יא. בגמ' לפנינו "מעיל להו [מביא אותם] בקרן זוית", ולגרסה זו הציע בליקוטי הלכות לפרש שלא כל הרוחות כשרות, אלא שיביא את הקרבנות לקרן זוית שכנגד הפתח.

15. הרווח בגרסה זו, שהסברה התמוהה לכאורה שיש תל כלשהו בעזרה איננה ההבנה הראשונית של הגמ', אלא נאמרה רק כדחיה לראיה. לכאורה על פי זה לא תובן קושיית הגמ' בהמשך: "מיתבי כל השערים" וכו', אבל יש לומר, שהגמ' סוברת שמטרת התל להסתיר את ההיכל, כדברי בעל דק"ס הנ"ל בדיון על פירוש רש"י, וממילא משתמע שכשם שגובה התל שמונה כך גם גובה הפשפש עצמו, ומכאן הקושיה. יש להעיר על לשון התוספתא (זבחים ז,א): "שני פסיפסין היו... גבוהין מן

רש"י כותב: "לול – כמין חלון פתוח מן התא שאחורי בית הכפורת לאויר העזרה". נראה מדבריו שהלול פתוח לתא בלבד, ולא היה בהכרח חלון מקביל בין התא לבין קדש הקדשים, ולפי דבריו מתחדש שאף התא נחשב כהיכל, ופתח התא הוא "פתח אהל מועד". אולם בגיטין (נד, ב ד"ה ה"ג דלמא דחזיניה בפשפש) כתב רש"י שניתן לראות את העבודה לפני ולפנים דרך לול זה, וכך כותבים תוס' כאן (ד"ה שני פשפשין וד"ה שנים). על פי זה צידד בליקוטי הלכות שהתא איננו בגדר היכל.

שיטת הרמב"ם: כל העזרה כשרה לשחיטה גם ללא פשפשין ולול

הרמב"ם בהל' מעשה הקרבנות (ה, ד) פוסק: "ומניין ששוחטין קדשים קלים בכל העזרה, אפילו אחורי ההיכל? שהרי נאמר בשלמים 'ושחטו פתח אהל מועד', להכשיר כל הרוחות, שהרי לא ייחד להן רוח". הרמב"ם מכשיר בפשטות את כל הרוחות בעזרה ואינו מחלק בין צדין לצדידי צדין, ואף הביא כראיה לדבר את הפסוק "ושחטו פתח אהל מועד", ממנו למדה הגמ' דווקא על הגבלת שטח השחיטה!²² בעל 'הר המוריה' מציין, שלשון הרמב"ם לקוחה מהתוספתא (ז, א) האומרת: "שני פיספסין היו בבית החליפות פתוחין למערב... שתהא עזרה כשרה... לשחיטת קדשים קלים אפילו אחורי בית הכפורת, שנאמר: ושחטו פתח אהל מועד". אלא שהרמב"ם אינו כותב שיש צורך בפתחים בצד המערבי של ההיכל כדי להכשיר את השחיטה שם, וגם בהל' בית הבחירה לא הזכיר הרמב"ם את הפשפשין או הלול²³. כמה אחרונים תמחו על כך, ונשארו ב'צריך עיון' (חסדי דוד זבחים ז, א; שהם וישפה בהל' מעשה הקרבנות; קרן אורה). ואכן, הסמ"ג (עשין קפג) העתיק את לשון הרמב"ם והוסיף עליה: "ששוחטין קדשים קלים בכל העזרה אפילו אחורי ההיכל, ומפרש בפרק איזהו מקומן שהיה שם חלון המכשירו במקום פתח".

נראה שהרמב"ם סובר שעניין זה שנוי במחלוקת. דברי

גבוה שמונה אמות¹⁷. הגמ' מסייעת לדברי רב אודות הלול מהפסוק על מקומות השמירה במקדש: "שניים לפרבר" (דברי הימים א כו, יח), המלמד על כך שהיו שני שומרים ממערב להיכל, ומכאן שהיה שם פתח¹⁸.

תוס' (ד"ה שניים) מציעים שתי דרכים עקרוניות להבנת התועלת בלול: בקושייתם סוברים תוס' שהלול עצמו אינו פתח, אלא שדרכו ניתן לראות את פתח האולם; ועל כך הקשו, ששתי הפרוכות המבדילות בין הקדש לקדש הקדשים מסתירות את הפתח¹⁹. תוס' מתרצים, שהלול עצמו נחשב "פתח אהל מועד", עקב פתיחתו לקדש הקדשים, ודימו זאת לפשפשין הפתוחים לאולם. והקשה ר' ברוך (בעל ה'הגהה' בתוס'), שלא מסתבר שחלון קטן שאינו משמש לכניסה ויציאה יחשב כפתח²⁰. נראה שיש הבדל להלכה בין שתי הדרכים: לדרך הראשונה, רק מי שעומד כנגד הלול באופן שהוא יכול לראות דרכו את פתח אהל מועד רשאי לשחוט (וממילא מסתבר שהלול נקבע בגובה שמאפשר לעומדים על רצפת העזרה לראות דרכו), ואילו לדרך השנייה אין צורך לראות דבר דרך הלול, וכל הרואה את הלול רשאי לשחוט²¹.

פשפשין ולול. הפשפש בצידו הצפון-מערבי של בית החליפות מאפשר להגדיר את צפון העזרה ומערבה כ"לפני אהל מועד". הלול בקירו המערבי של ההיכל מכשיר לשחיטה גם את אחורי בית הכפורת, מהם לא ניתן לראות את הפשפש.

20. לעומת זאת על הפשפשין כתב שהיו "משמשין כניסה ויציאה". הדברים מנוגדים לכאורה לפירוש רש"י (ד"ה פשפשין שאני), הכותב שאין משמשין לכניסה ויציאה, ולכן לא נכללו ב"כל השערים" שגובהם עשרים אמה, אבל אפשר שאין כוונת תוס' ששימשו בפועל לכניסה ויציאה אלא שהיו ראויים לכך, מה שאין כן הלול. בפנים מאירות הקשה על ר' ברוך, הרי גובה הלול שמונה אמות וראוי למעבר, ונראה שתוס' לא גרסו כך, עיין לעיל הערה 17.

21. כך משתמע מלשון תוס': "שהיו פשפשין וקרויין פתח ועל ידי כן כשר לשחוט עד כותל מערבי לפי שרואה בהן האולם שקרוי אהל מועד", ואילו לפי ההבנה הקודמת שהציעו, שהפשפשין אינם "פתח אהל מועד" אלא רק אפשרות לצפות דרכם אל עבר הפתח הראשי, היה עלינו להכשיר לשחיטה רק את התחום שניתן לראות ממנו את פתח ההיכל, ולא עד הכותל המערבי.

22. הכסף משנה מגיה ברמב"ם "לפני אהל מועד" במקום "פתח אהל מועד", אולם גם בפירוש המשנה כאן כתב הרמב"ם כלשונו בהלכה.

23. במרכבת המשנה כתב שהרמב"ם הזכיר את הלול, וכנראה כוונתו ללולין שבהם יורדים מהעלייה לקדש הקדשים (הל' בית הבחירה ד, ג), ולדעתו זהו אותו לול האמור כאן; אבל הרמב"ם לא ציין שיש להם פתח במערב.

17. כך הגרסה לפנינו, ובשטמ"ק מחק את המילים "גבוה שמונה אמות", והן חסרות ברוב כתי"ל. אכן, קשה לקרוא ללול שחללו שמונה אמות "לול קטן". ואם המובן שהלול נמצא בגובה שמונה אמות מעל פני הקרקע - הרי אי אפשר כלל להיכנס בו, ומדוע הוא נזקק לשומרים?

18. בשטמ"ק (אות יג) גורס: "ושניים היו והיינו דכתיב שניים לפרבר", כלומר, שהגמ' לומדת ממספר השומרים על מספר הלולין, ולא כדברי רש"י (ד"ה והיינו): "שני שומרים העמידו לבר והיינו לאותו לול", לול אחד בלבד. אין לגרסת השטמ"ק אישור מכתבי היד שבידינו, ובגמ' בתמיד (ז, א) נאמר במפורש שלאחורי בית הכפורת היה צורך בשומר אחד בלבד, "ואחרינא בצוותא הוא דאזיל ויתיב גביה משום דקאי אבראי".

19. בקרן אורה התקשה בדבריהם, שהרי הגמ' אמרה שוילון נחשב כפתח פתוח, ואם כן הוא הדין לפרוכות! נראה ליישב, שדברי הגמ' נאמרו על וילון העומד בפתח עצמו, ומכיוון שדינו כפתח פתוח - הרי שראיית הוילון חשובה כראיית הפתח, אבל בנדון דידן, שהפרוכות אינן בפתח ההיכל למזרח, הרי הן מסתירות את הפתח. עוד יש לומר, שהפרוכות בין הקדש לקדש הקדשים נחשבות כמחיצה ולא לצניעות גרידא (עיין רש"י כתובות קו, א ד"ה בדבבי, מנחות צח, א ד"ה בפרוכת, וחולין צ, ב ד"ה ארכה).

זה לקולא, והרמב"ם כלל הלכה זו באומרו שדלתות מוגפות פוסלות, ומשמע שכל סגירה הפחותה מכך איננה פוסלת²⁸. ניתן להסביר את השמטת הרמב"ם באופן אחר, על פי מה שהתבאר לעיל בשיטתו שאין צורך כלל בשחיטה כנגד הפתח (כנסת הראשונים, אות נב). הרמב"ם פירש כנראה את הספק בגובהה' על פי דרכם של תוס', שמדובר על קיר המסתיר את פתח ההיכל, וכל הדיון נצרך רק על פי השיטה שיש צורך לשחוט כנגד הפתח, אבל לשיטה שכל הרוחות כשרות אף שלא כנגד הפתח – אין יסוד לפסול מחמת 'גובהה'.

סיכום

הגמ' מדייקת מהפסוקים שנאמרו בשחיטת השלמים, שיש לשוחטם דווקא כנגד פתח ההיכל או בצידי הפתח, אך לא ב"צידי צדדין", כלומר, הלשכות (רש"י) או השטח שמצפון ומדרום להיכל (שטמ"ק). על פי גרסת הראב"ד "צידי צדדין" כשרים, ור' אליעזר חולק בדבר.

דין נוסף בשחיטת השלמים, שפתח ההיכל יהיה פתוח. לעניין זה הפרוכת הפרוסה בפתח נחשבת כפתח פתוח, ואילו דלתות מוגפות נחשבות כנעולות.

הגמ' מסופקת לגבי 'גובהה', וכמה פירושים בדבר: דבר המפסיק בין פתח ההיכל לבין מקום השחיטה, ומחשיב אותן כרשויות נפרדות (רש"י); דבר המסתיר את פתח ההיכל ומונע את ראייתו ממקום השחיטה (תוס'); או דבר החוסם ממשית את פתח ההיכל או חלק ממנו (אחרונים).

הגמ' אומרת שבמערב ההיכל היו שני פשפשין בבית החליפות וכן לול באחורי בית הכפורת, וכך הותרה השחיטה בכל שטח העזרה. הפשפשין נחשבים כפתח, ומכשירים את השחיטה משום שהאולם שאליו הם פתוחים נחשב כהיכל, וכך מסקנת תוס' גם באשר ללול.

ברמב"ם ובמאירי נראה שהכשירו את כל העזרה לשחיטה גם ללא פשפשין ולול, ונראה שלדעתם יש בסוגיה מחלוקת בדבר. הרמב"ם אף השמיט את הספק לגבי 'גובהה'. יש אומרים שלדעתו הספק נפשט בגמ' לקולא (ר"י קורקוס), ויש אומרים שלפי שיטתו שאין צורך בשחיטה כנגד הפתח אין מקום לספק זה (כנסת הראשונים).

אחר היתר השחיטה במערב העזרה.

27. כן כתבו בזבחי אפרים ובכנסת הראשונים (אות נב) ובמנחת אברהם על הספרא שם. לדעת בעל זבחי אפרים, גם אם נכשיר צידי צדדין הרי זה נוגע לתחום שמצפון ומדרום להיכל, ואילו מערבו פסול לכל הדעות, ולפיכך נתקשה מדוע השמיט הרמב"ם את הלול. אולם אם נכון הדיוק מתנא קמא שהכשיר את "כל הרוחות" על סמך הפסוקים - הרי שגם המערב כשר ללא הלול.

28. תירוץ זה מוקשה מכמה צדדים: הקביעה שהגמ' פשטה את הספק לקולא אינה מובנת, שהרי הגמ' דחתה את הראיה מ"גובהן שמונה". גם הדיוק מלשון הרמב"ם אינו ברור כלל, שהרי עד שאנו מדייקים לקולא מדלתות מוגפות - שמא נדייק לחומרא מפרוכת, שדווקא סגירה ארעית שכזו אינה פוסלת, אבל תל וכדומה פוסל! ואם נאמר ש'גובהה' קל אף מפרוכת - אם כן מדוע הסתפקה הגמ' בדבר, אחרי שהספק בוילון נפשט לקולא?

הברייתא "להכשיר את כל הרוחות" פירושה שהפסוקים מלמדים שכל רוחות העזרה, אף המערבית שאין בה פתח, כשרים לשחיטה²⁴. לדעתו "צידי צדדין" שנפסלו הם הלשכות בלבד²⁵, והרמב"ם כתב את דין בנפרד (הל' בית הבחירה ו,ח) ולכן השמיט דין זה כאן (ליקוטי הלכות). ר' יוסי בר' יהודה סובר אחרת, שאין היתר לשחיטה במערב ללא פתחים, ולכן חידש שהיו פשפשין, וכן דעת רב באשר ללול, אבל הברייתא הסתמית שהכשירה את כל הרוחות אינה נזקקת לכך. וראיה לדבר גם ממסכת מידות, שלא הזכירה את הפשפשין והלול²⁶.

עוד יתכן לומר, שהרמב"ם פירש את "צידי צדדין" כשטמ"ק, שמדובר על השטח שמצפון ומדרום להיכל, אבל גרס בגמ' כגרסת הראב"ד הנ"ל: "חד להכשיר צדדין וחד להכשיר צידי צדדין", ונמצא שכל העזרה כולה כשרה מחמת הפתח. לדעתו הפשפשין והלול לא נצרכו אלא לדעת ר' אליעזר, הפוסל צידי צדדין, ואין הלכה כמותו²⁷. אלא שיש לשאול: מדוע אין הלכה כמותו, אם רב סובר כמותו? גם בהמשך הסוגיה (נו,א) נאמר בפשטות שבעינין שחיטה "כנגד הפתח", על כל פנים לאפוקי מהלשכות.

כדעה זו נוקט גם המאירי (ערובין ב,א ד"ה מקום שחיטת הזבחים), וז"ל: "קדשים קלים, ר"ל שלמים והדומה להם, שחיטתן בכל מקום בעזרה, שהרי נאמר בהן 'ושחטו פתח אהל מועד' ולא ייחד להם רוח. ושמא תאמר, הרי מכל מקום צריך לשחטם בסמוך לפתח, שהרי כתיב 'פתח אהל מועד'? לא נאמר מקרא זה אלא ללמד שאע"פ שאין לשחיטתם מקום ידוע אינו שוחטם עד שיופתחו דלתות ההיכל". מבואר מדבריו שלא למדנו מפסוק זה שום הגבלה על צדדין וצידי צדדין, ואין דין לשחוט כנגד פתח כלשהו.

שיטת הרמב"ם בעניין 'גובהה'

בהלכה הבאה (ה) פוסק הרמב"ם: "שלמים ששחטן קודם שיפתחו דלתות ההיכל – פסולין, שנאמר 'פתח אהל מועד', בזמן שפתוח. אפילו היו דלתותיו מוגפות – הרי זה כנעול, אבל הפרוכת שעליו אינה פוסלת". הרמב"ם הביא להלכה את מסקנת הגמ' שמוגף כנעול ושווילון אינו פוסל, אבל לא הביא את הדיון על 'גובהה', ותמה על כך בלחם משנה. בשאלה זו דן כבר הר"י קורקוס, וכתב שבגמ' נפשט ספק

24. אולם בספרא (ויקרא נדבה פרק יז,א) הנוסח: "להכשיר את כל הרוח, קל וחומר לצפון" (כך בכתה"י המדויקים), ויש מקום לפרשו על מזרח העזרה, וקל וחומר לצפון מזרח. וכיוצא בזה בספרא מצורע (פרשתא ג,ט) לגבי אשם מצורע, הנשחט בצפון: "יכול על טבעתו? תלמוד לומר 'במקום הקודש', להכשיר את כל הרוח", כלומר, כל רוח צפונית.

25. כפירוש רש"י על פי הבנת בעל 'תוספות אחרות' על הספרא, ראה לעיל הערה 3.

26. לפי זה השמירה באחורי בית הכפורת איננה בגלל פתח המצוי שם. במנחת חינוך (מצוה קמא) הסבר אחר להשמטת הפשפשין, שהרמב"ם סובר שהאולם אינו כהיכל ולכן פתח לאולם אינו מועיל (ועיין להלן מערכה קלג). אבל אין זה מסביר את השמטת הלול, ועוד, שאם הפתרון של פשפשין לאולם אינו מועיל – נדרש הסבר